

Halide Edib Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* adlı Romanında Kadının Milliyetçiliği

Dr. Neslihan G. Albay^{1*}

Geliş tarihi: 27.09.2020
Kabul tarihi: 24.11.2020

Atıf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 473-483
Yıl: 2020

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 30%

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

¹ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi,
Turkey, n.albay87@gmail.com,
ORCID ID 0000-0003-1933-0125

* Sorumlu yazar

ÖZ

Kurtuluş Savaşı'nın önemli ve içten bir tanığı olarak öne çıkan istisnai romanlardan biri olan *Ateşten Gömlek*'te, bir ulusun yeniden varoluş mücadelesi, anlatıcı Peyami'nin sayıklamalarıyla dile getirilmiştir. Bağımsızlık savaşımızı ve bu mücadelede omuz omuza savaştığı silah arkadaşlarını, içtenlikle anlatan Halide Edib Adıvar, *Ateşten Gömlek* adlı romanıyla Kurtuluş Savaşı'nın ateşten gömleğini bütün canlılığıyla gözler önüne sermiştir. İzmir'in ve kurtuluşunun sembolü haline gelen Ayşe, gittikçe kendisine bağlanan İhsan ve Peyami için ateşten gömlek olur. Her ikisi de İzmir yolunda, İzmir kızının peşinden giderek ölmeye ant içmişlerdir. Bir yandan düşmanla, bir yandan da kendi duygularıyla savaşan İhsan, cephede şehit düşer. Türklük şuuru ve mücadele azmiyle dolu olan Ayşe, millî mücadeleye hemşire olarak katılır ve İstanbullu gençlere ilham olur. Vatanın bağımsızlığı uğrunda kadınlar da erkeklerle yarışacak derecede çeşitli roller alarak mücadele etmeye hazırdır ve muktedirdir. *Ateşten Gömlek*'te bir ulusun yeniden var oluş mücadelesini aşk ve dava ikilemi içerisinde irdeleyen romancı hem toplumsal hem ulusal hem de bireysel özgürlük mücadelesini, ateşten gömlek benzetmesiyle daha da somut bir hale getirmiştir. Kişisel tercih ve duyguların önüne geçen millî dava uğrunda verilen fedakârlıklar söz konusu olduğunda, kadınların rolü en az erkeklerinki kadar büyüktür. Bu çalışmanın amacı, İzmir'in kurtuluşunu tek aşkı ve hayali yapan Ayşe'nin millî mücadele ruhuyla hareket ederken, Kurtuluş Savaşı sırasında yaşanan aşk ve ilişkilerin nasıl bir "Ateşten Gömlek" olduğunu fark edip, kendisini millî davaya adanmış göstermektir.

Anahtar Kelimeler: ulus, kadın, milliyetçilik, Halide Edib, *Ateşten Gömlek*

Women's Nationalism in Halide Edib Adıvar's *Shirt of Flame*

Dr. Neslihan G. Albay^{1*}

First received: 27.09.2020
Accepted: 24.11.2020

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: Special Issue **Pages:** 473-483
Year: 2020

This article was checked by *Turnitin*.
Similarity Index 30%

¹Istanbul Sabahattin Zaim University,
Turkey, n.albay87@gmail.com,
ORCID ID 0000-0003-1933-0125

* Corresponding Author

ABSTRACT

In one of the exceptional novels that stand out as an important and sincere witness of the War of Independence, *The Shirt of Flame*, a nation's struggle for re-existence, was expressed by the narrator Peyami's delirium. Halide Edib Adıvar, who sincerely tells about our war of independence and her comrades with whom she fought shoulder to shoulder in this struggle, reveals the Flame Shirt of the War of Independence in all its vividness with his novel *The Shirt of Flame*. Ayşe, which has become the symbol of Izmir and its liberation, becomes a shirt of flame for İhsan and Peyami, who are increasingly attached to her. Both of them swore to die by following the Izmir girl on the way to Izmir. İhsan, fighting with the enemy and his own emotions on the one hand, falls a martyr at the front. Filled with the consciousness of Turkishness and the determination to fight, Ayşe joins the national struggle as a nurse and inspires the young people of Istanbul. Women are ready and able to fight for the independence of the country by taking on various roles to compete with men. The novelist, who examines the struggle for the re-existence of a nation in the dilemma of love and cause in *The Shirt of Flame*, has made the struggle for both social, national and individual freedom even more concrete with the analogy of a shirt of flame. When it comes to the sacrifices made for the national cause that override personal preference and feelings, the role of women is at least as great as that of men. Therefore, the aim of this study is to show how Ayşe, who made the liberation of İzmir her only love and dream, acted with the spirit of national struggle, realized that the love and relations experienced during the War of Independence were like a “*The Shirt of Flame*” and gave priority to the national cause.

Keywords: nation, woman, nationalism, Halide Edib, *the Shirt of Flame*

GİRİŞ

Milliyetçilik, yirminci yüzyılın başlarında Türk toplumunda toplumsal dönüşüm için bir sıçrama tahtası olarak tasarlanmıştır. Yerelciliğin muhafazakâr doğası ile milletin kültürel köklerini güçlendirecek bir mihenk taşıydı. Dili basit Türkçe olan yeni bir Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil etmekteydi. Yirminci yüzyıl Türkiye'sinde milliyetçiliğin ayırt edici yönlerinden biri, kültürel Türklük anlayışında cinsiyet ve milliyet arasındaki karşılıklı etkileşimdi. Yirminci yüzyılın başları, otoriteyle çatışmayı ve yabancı güçlerin dayattığı kültürel emperyalizmin prangalarından kurtulmuş, bağımsız bir ulus-devletin inşasını gerektirdi. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş süreci, yeni milleti, modernleşme, batılılaşma ve sekülerleşme hareketleriyle etkileşim içinde şekillenmeye teşvik etmiştir. Türkiye'de ulusal bağımsızlığın, edebi ve kültürel hareketliliğin yanı sıra sanat ve toplumdaki köklü değişimlerle de kazanıldığı açıktır. Bu sadece belirli bir bölgedeki bir toprağın sınırlarını koruma sorunu değil, kültürel değerlere, normlara ve adetlere tutunma, ulusal edebiyata yeniden sahip çıkma ve kültürel erozyonun, yolsuzluğun ve emperyalizmin hücumuna uğramadan ulusal gelenek ve görenekleri sürdürme sorunudur.

Bu yeni ulusal kimliğin inşa sürecinin cinsiyet yönü, emperyalizm karşıtlığı / sömürgecilik karşıtlığı ve yirminci yüzyıldaki dil meselesi kadar dikkate alınmalıdır. Sömürgecilik sonrası ulusal kimlik iddiası ve kadın alt sınıfın varlığı, kadın haklarına odaklanmanın bir sonucu olarak bir gerilim yaratmıştır. Halide Edib Adıvar, millî edebiyatın yeniden canlandırılmasından kaynaklanan çatışmaları kadın bakış açısıyla ele alarak millet ve toplumsal cinsiyet kavramlarını sorunsallaştırmıştır. Milliyetçilik aynı zamanda kadınların koşullarının iyileştirilmesi ve haklarının genişletilmesi amacına hizmet etmiştir. Milliyetçilik, bireyleri aynı gruba mensup bireyler olarak “ulus” denilen ayrı bir gruba yerleştirirken, feminizm de toplumsal cinsiyeti inşa etme sürecinde kadınları ayrı bir kategoriye yerleştirerek ulusal sınırların ötesine geçmiştir. Öte yandan milliyetçi hareketlerin özgürleştirici ilkelerinden en çok yararlananlar kadınlar olmuştur. Cinsiyet, dil ve millet hakkında eleştirel düşünmek sadece kadınları düşünmekle ilgili olmayıp, aynı zamanda Türk tarihini, kültürünü ve kimliğini anlamakla da ilgilidir. Bu çalışma, Türkiye'de yirminci yüzyılın başında ulus inşa sürecinde kadının rolünü, Halide Edib Adıvar'ın hem edebi yönü hem de gerçek yaşam deneyimiyine dayanarak ele alacaktır. Ayrıca, hükümete bile gerektiğinde eleştirel bir tavır alıp emperyalizm karşısında milletini ve millî kültürünü korumak için mücadele eden, millî mücadele yıllarının önemli bir tanığı olarak Halide Edib'in *Ateşten Gömlek* adlı romanında kadınların kültürel milliyetçiliğe nasıl katkıda bulunduğunu da inceleyecektir.

İhtilal ve isyan günlerini resmeden *Ateşten Gömlek*, Halide Edib Adıvar'ın, Kurtuluş Savaşı'nın sembolik olarak ateşten gömleğinin içinden çıkmış en önemli eserlerinden biridir. Anadolu'ya olan hissiyatını “Ateşten Gömlek” ifadesiyle mecazi bir şekilde aktaran Halide Edib, aslında ordu hayatında karşılaşmış olduğu Peyami'ler, İhsan'lar ve Ayşe'lerin hikâyesini anlatmaktadır. Türk gençliğinin sırtındaki “Ateşten Gömlek”, Anadolu'ya yakışan ve onu en iyi anlatan anahtar kelimeler olmuştur. Milliyetçiliğe dair çözümlenelerde toplumsal cinsiyet olgusunu yakından ele aldığımızda, Najmabadi ilginç bir tespitte bulunur: “Sevgili ve anne olarak vatan, kadın kavramlarını değiştirerek yeni kadınlıklar, yeni erkeklikler doğurdu” (Najmabadi, 2009, s.133). Milliyetçilik kapsamında yeni oluşturulan cinsiyet kavramlarıyla ilgili olarak, Najmabadi ayrıca şu sonuca varır: “Kadın vatani korumakla yükümlü bir erkekler topluluğu olarak modern devlet, simgesel düzeyde de giderek daha fazla erkekleştirildi. Vatan, korunan bir kadın kategorisine iyiden iyiye sokuldukça, devlette o ölçüde koruyucu erkek niteliği kazandı” (Najmabadi, 2009, s.154). Milliyetçi tahayyülde kadınlar sadece kültürel geleneklerin aktarıcısı olarak sembolik bir role sahipken, milliyetçi kurgularda kadınlar yalnızca kendilerine yüklenen sembolik rollerle değil, milliyetçi mücadelelerin katılımcıları olarak da ortaya çıkmaktadırlar.

Milliyetçilik ve yazın, söylem ya da çözümlenmeler bağlamında uzun bir süre göz ardı edilen toplumsal cinsiyet farklılıklarının, özellikle de kadınların millet ve milliyetçiliklerin inşa sürecine katkıları ve üstlendikleri roller, yapılan çalışmalarla gözler önüne serilmiştir. Milliyetçi projelerin toplumsal cinsiyetçi kurgulara dayandığı ortaya konmuş, milliyetçilik hareketlerinde kadın kimliğinin özel alanda yalnızca iyi bir eş ve anne olmanın ötesinde millî kültürün aktarıcısı olarak ve millî mücadelenin doğrudan katılımcısı ve destekleyicisi olarak da aktif rol oynadığı belirlenmiştir. Türk milletinin sesi ve Türk milliyetçiliğinin temsilcisi durumunda sembolik bir eser olan Halide Edib'in *Ateş'ten Gömlek* adlı eseri, yeni ulusun inşa sürecinde kadının üstlenmiş olduğu çeşitli rollere dikkat çekmiş, mücadelecisi

tavriyla erkeklerle aynı platformda millî davaya sahip çıktığını ortaya koymuştur. Romanda bütün millet, Ermeni soykırımını konusunda maruz kaldıkları siyasal şiddete karşı propaganda hareketlerine başlamıştır. Çünkü ancak bu şekilde Türk milleti sesini duyurabilir ve kendisine atılan iftiralara karşı çıkabilirdi. Halide Edib, Türk milletinin üzerinde kara bulut gibi dolaşan bu karalama projesini ironik bir şekilde şöyle anlatır:

Dünyanın bütün insanlığı birdenbire alnımıza kötü, karanlık bir damga yapıştırmıştı. Ermeni kitalini yapan ve medeniyet düşmanı Almanlarla teşriki mesai eden medeniyet düşmanları bizdik. Zalim, barbar ve insaniyetin ortadan kaldırması lazım gelen insanlar bizdik. Bizde yeis filan yoktu, çocuk gibi yepyeni, taptaze ruhlarımızla medeni dünyanın bu fikrini tashih etmeye karar vermiştik (Adıvar 2007, s.31).

İzmir'in işgali sırasında Ayşe'nin eşi Mukbil Bey'i Yunanlılar parçalamış, oğlu Hasan'a kurşun isabet etmiş, ölmüş, Ayşe yaralanmıştır (Adıvar 2007, s.37). Meşhur Sultanahmet Mitinginden bir gün önce Cemal ile Peyami Ayşe'yi vapurdan almaya gittiklerinde Ayşe'yi gördüğü o ilk ânı Peyami şöyle dile getirir: "*Cemal'in yanında kolu bağlı bir bağ içinde simsiyah örtülü bir kadın. İçimden: --İzmir geliyor, dedim*" (Adıvar 2007, s.39). Peyami'nin bu mecazi söylemi, Ayşe'nin nasıl millî davayla, milletle bütünleşmiş olduğunun apaçık göstergesidir. Erkek egemen cinsiyetçi söylemin tersine, Halide Edib, kadını milletle özdeşleştirir. Peyami gibi, İhsan da Ayşe'nin yeşil bir İzmir hayalinden derinden etkilenmiştir ve İzmir'in kurtuluşunun Ayşe'nin kalbini kazanmak anlamına geldiğini İhsan açıkça hissetmektedir: "Sözün kısası, senin gibi, herkes gibi ben de Ayşe sıtmasına tutuldum, fakat ötekiler gibi ben sadece sırtımı ateş kamçısının darbesine verip İzmir'e doğru yürümedim; herkes İzmir'e doğru giderken ben Ayşe'ye doğru gittim" (Adıvar 2007, s.168-169). İhsan, İzmir'e girmeyi başarır, Ayşe'nin sevgisini kazanmayı ve onunla evlenmeyi umuyor. İhsan emin olmak için Ayşe'ye sorar: "Ayşe, eğer İzmir'e ilk giren fırka benim mensup olduğum fırka olmasa bile ben yine bir sancaktar nefer gibi ilk bayrağı götüreceğim. İzmir'e girersem benim olur musun, söyle?" (Adıvar 2007, s.175) İhsan, Ayşe'yi millî dava uğrunda bir ödül olarak görmüştür ve onu hayallerinin zirvesine yerleştirmiştir. Fakat Ayşe millî davayı ön plana koyup, mecazi aşkı ikinci plana atmıştır. Eğer İhsan İzmir'e girmeyi başarır, Ayşe'yle evlenmeyi hak edecektir. İhsan'ın iç dünyasına tercüman olmaya çalışan Peyami, kendisi de dâhil olmak üzere milliyetçi bir ruhun vermeye çalıştığı bu çetin sınavı ateşten gömlek metaforuyla şöyle vurgular: "İşte, diyorum, şu dik erkâniharp yakasının altında kızıl bir gömlek, ateşin bir gömlek var. Bu zavallının teninin içine bu ateşin nasıl geçtiğini kendi gömleğim gibi biliyordum. Bu kızıl gömleği Ayşe'nin gözleri tutuşturdu. Bu garip gömleği İhsan'dan başka acaba kaç kişi taşıyacak? İhsan'ın içindeki fırtınanın ihtilalin soğumasına imkân vermeyen, insanı; keselerli ve taabı ateş sathında yakan "Gömlek!" (Adıvar 2007, s.61-62) Türk milleti ile İngilizler arasındaki çatışma ve bu çatışmaya bağlı olarak yaşadıkları hezimetin hesabını sorarcasına Mister Cook, suçlayıcı ve önyargılı bir şekilde Haşmet Bey'e haykırır:

Yani siz Kolonel, İttihatçı olmadığınızı anlatmak istiyorsunuz. Hep aynı terane, paşalarınızdan kadınlarınıza kadar... Harp ilan edildiği zaman nerede idiniz? İngiliz esirlerine niye fena muamele ettiniz? Ermenileri niye kestiniz? İngilizler gibi büyük bir millete nasıl karşı çıkıyorsunuz? Bu kadar sene İngilizlerin parasını, kanını, zamanını israf ettiniz, İngiltere sizi asla affetmeyecektir (Adıvar 2007, s.51).

Kolonyal terim ve söylemlerle Türkleri İngiliz himayesini kabul etmeye davet eden Mister Cook, alaycı bir şekilde İngiliz sömürgeciliğini savunur: "Evet, İngiliz himayesini baştan başlayarak hepimiz istemelisiniz. Bakın Hindistan'a, ne Mesut. Allah bizi beyaz adamdan ayırmasın, diye hep dua ederler. Gerçi bu zor işi İngiltere kabul eder mi bilmem, fakat sizin için başka türlü kurtuluş var mı? Bilhassa Çanakkale'de katlettiğiniz altmış bin İngiliz var. Samimi bir nedamet olursa belki İngiltere affedebilir" (Adıvar 2007, s.52). Mister Cook'un bu ironik dayatması karşısında Ayşe, cesurca haykırır: "İngilizler aflatlarını talep edenlere versinler Mösyö, affi zalimler değil, mazlumlar verir. Çanakkale'de dövüşürken ne asi, ne esirdik. Namuslu bir millet gibi dövüştük, öldük, öldürdük. Ne zamandan beri ve hangi milletle harp edilir de mağlup olduğu zaman ona katil denilir? (Adıvar 2007, s.52) Ayşe, İngilizlerin İzmir'de yapmış olduğu yıkıcı tahribatı gözler önüne sererek Mister Cook'un iddialarını çürütür: "Siz bizden af talep ediniz. Dün mütareke yaptınız, dün silahlarımızı bize bıraktırdınız. Bugün memleketimize hırsızları

katilleri gönderiyorsunuz ve katilleri, hırsızları, tarihi bir şerefi olan büyük donanmanız himaye etti. Yeşim İzmir'i kan ve alev içinde bıraktınız” (Adıvar 2007, s.53).

Bu çalışmada, Türk milletinin kendine ait olduğunu düşündüğü toprağın, yani anavatanın, kadın imgeleriyle simgelenmesi gerektiğini vurgulamak istiyorum. Halide Edib Adıvar'ın 1922'de yayımlanan *Ateşten Gömlek* adlı romanının 2006 baskısı, Türk Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu'nun (annelerle dolu) ünlü yaşam tarihçisi Yakup Kadri Karaosmanoğlu'na açık bir mektupla açılıyor. 1919-1923 yılları arasında yapılan Türk Kurtuluş Savaşı sırasında kadınlar cephede aktif görevler üstlendi, cephaneye taşıdı, destek hizmetleri sağladı veya bazen düşmanla savaştı. Ünlü bir feminist ve yazar olan Halide Edib (Adıvar), Mustafa Kemal'e savaş sırasında gazeteci, asker ve hemşire olarak eşlik etmiş ve onbaşı olmuştu. Halide Edib, yeni ulusun doğuşunu şöyle tasvir eder: “Anadolu'nun, yalçın kayalar gibi, insanın kafasına, suratına, adeta maddi bir acı ile çarpan hayatına girdiğim zaman onu yadırgamamıştım. Göçmüş bir harabe ile kanlar içinde doğan taze şeyi bu emsalsiz ve ıssız “dekor” içinde göreceğimi biliyor gibiydim” (Adıvar 2007, s.11). Çetin bir mücadele sonucu savaş ortamından yeni bir ulus inşa sürecine doğru ilerleyen Anadolu, ateşten gömleğini hakkıyla taşıyabilmiş ve aydınlığa çıkmıştır. Edib'in sözünü ettiği "bu yeni şey", doğuşunu herkesin özel katılımına uyan bir şekilde anlatmayı hedeflediği yeni Türk milletidir. Carol Delaney, Türkiye'nin temelini, anavatan Anadolu'nun ve bu romanda genç Türk subaylar tarafından temsil edilen baba Atatürk'ün birliği aracılığıyla yeniden doğması metaforuna dayandığını savunuyor (Delaney 1995). Alıntıda adı geçen terkedilmiş yer elbette Anadolu'dur, uzun zaman önce İstanbul tarafından terk edilmiş, şimdi de kendi kendine yeni bir hayat bulmaya çalışıyor. Halide Edib'in romanı, işgale direniş yıllarını anlatan bir geleneğe uygundur. Erkek romancılar da kadın karakterleri “bağımsızlık romanlarının” kalbine yerleştirmiş olsalar da Halide Edib sadece erkekler savaşa gittiğinde evde bırakılmanın nasıl bir şey olduğunu değil aynı zamanda cephenin de neye benzediğini anlatarak, savaş hakkında yazan tek kadın romancıdır. Bu anlamda roman, İstanbul salonunun ve Anadolu cephesinin iki zıt sahnesi hakkında bilgi vermektedir. Her iki sahnede de çeşitli Türk kadınları bulunmaktadır ve bu yazının amaçları doğrultusunda, farklı sosyal çevrelerden gelen kadınların bu çabaya nasıl katkıda bulunduğuna ve bağımsızlık hareketine katkılarının nasıl kavramsallaştırıldığını inceleyeceğim. Romanda öne çıkan üç kadın Selime, Ayşe ve Kezban, kadınlığın bir ülkenin kurtuluşu ya da yeni bir ulusun yaratılması için seferber edildiğinde alabileceği çeşitli biçimleri sembolize etmektedir. Millet, onların uyumlu çalışma ve gayretleri sayesinde doğacaktır. Özyürek ise “ulusluk genellikle erkek vatandaşlar arasında kardeşlik fikrine dayanıyor” olduğu (Özyürek 2006, s.67-8) (Mosse 1985, Pateman 1988, Hunt 1992) düşüncesini bize hatırlatır. Vatani bir kadın olarak görüntüleyerek kurulan (Najmabadi 2009, s.97) *Ateşten Gömlek*'teki bu önemli kardeşliğin, genç subayların aynı zamanda güzel bir kadın olan ve düşman tarafından kaybedilen İzmir şehri temsil eden bir sembol olan Ayşe'ye olan bağlılıklarıyla yaratılmış olduğunu tartışacağım. Halide Edib, romandaki tüm kadın karakterler arasında, Ayşe'yi ülkenin kurtarılmasına ve yeni bir ulusun doğmasına en iyi şekilde yardımcı olabilecek ideal Türk kadını olarak sunar.

Ateşten Gömlek'in anlatıcısı, kafasındaki kurşunla Ankara'da bir hastanede yatan bir memurdur. Okuyucuya, Yakup Kadri'ye yazdığı açılış mektubunda, kafasından kurşun çıkarılmadan ya da kafası boşaltılmadan önce, Halide Edib'in duygularını tekrarlayarak hikâyesini anlatmak istediğini söyler. İzmirli uzak kuzeni Ayşe'nin Yunan işgali sırasında eşi ve oğlu öldürüldükten sonra İstanbul'a kaçıp onlarla yaşamaya geldiğini anlatarak başlar. Bir süre sonra anlatıcı Peyami ona âşık olur ve arkadaşı İhsan'ın da ona âşık olduğundan şüphelenerek aşk acısı çeker. İlçeden gelen, uzak bir akraba olarak (İstanbul dışındaki her yer ilçe olarak kabul edilir, kozmopolit İzmir bile) Ayşe, anlatıcının annesi ve arkadaşlarının yüksek sınıf salonlarıyla tanışır. Şehir İngiliz işgali altındadır ve bu sosyete hanımları, İngiliz subayları ve gazetecileri evlerine davet ederek Ermenilerin durumu hakkındaki 'gerçeği', Türkiye'nin İngilizlerin çok iyi bir dostu olduğunu ve düşmanlığa gerek olmadığını söylerler. Bu salonların başkahramanı, çok “a-la-française” olarak nitelendirilen ve anlatıcının Türk karşıtı propagandayı reddederek savaş mücadelesine katkıda bulunan İstanbul'un diğer bölgelerinden gelen bazı kadınlara karşıt olarak sunduğu Salima Hanım'dır.

Köprü'nün öbür tarafında da bir hanım faaliyeti vardır, orada daha genç, daha yeni bir kadın unsuru, Darülfünunlular, genç muallimler, genç şairler çakır... Darülfünun salonunda, Türk Ocağı'nda fesli, çarşafli daimî bir faaliyet vardır... Fakat ne yapsalar bu taraf için hepsi yaya ve alaturkadırlar. Onlar bir gün sefaretlerden birine Türk davası lehine bir muhtıra gönderseler bu

taraf hemen en köhne Hariciye memuru hanımlarından en şık ve en iyi Fransızca söyleyenlerine kadar mükemmel bir muhalif heyetle muhalif bir muhtıra yapar, gönderirler. Bunlar, Türkiye'nin asil kadınları diye imza ederler, her zaman İtilaf Devletleri'ne sadık kalan, Alman aleyhtarı kadınlar o pespaye mahlûkların dediklerini siyasi notalarla tekzip ederler (Adıvar 2007, s.34-35).

İstanbul'daki kadınlar arasındaki bu uçurum, o zamanki iki siyasi düşünce çizgisini sembolize ediyor - biri bu soylu hanımlar tarafından desteklenen, müttefik güçleri mümkün olan her şekilde yatıştırmak ve 1. Dünya Savaşı'nda Almanya ile ittifakın bir hata olduğunu kabul etmek. Burada genç öğrenciler ve öğretmenler tarafından sembolize edilen Jön Türkler' in izlemiş olduğu diğer yol, yenilgiye karşı bir tür meydan okumak ve imparatorluk eski ihtişamını geri kazanana kadar düşmanlığı sürdürmektir. Romanın kahramanı Ayşe, İstanbul'a geldiğinde bu ikileme karşı karşıya kalır ve yaptığı şey, üçüncü bir yol, daha fazla zafer peşinde koşmadan, Türklere ait olanın “doğal” hakla ıslahını sağlamaktır. İzmir'i yeniden ele geçirme ısrarı, Grosby'nin tanımladığı gibi toprakların, özellikle kaybolduğunda ve yeniden kazanılacağına akrabalık oluşumuna nasıl katkıda bulunduğunun bir tezahürüdür. Siyasi olarak bölünmüş İstanbul'da, ulusal topraklar olarak tasavvur edilen şeyin kutsallığı konusundaki ısrarı, bir gün tüm genç Türk subayları bu şık salonlardan birinde bir araya getirirken, beklenmedik bir şekilde İzmir'deki Türk tahliesinden kurtulan biri olarak onunla konuşmaya gelmiş bir İngiliz gazetecinin görüşleriyle çelişir. İzmir'in yaşadıklarını uzunca anlattıktan sonra gazeteci ayrılır ve memurlar saygılarını sunmak için Ayşe'nin etrafına gelirler. Peyami o anı şöyle aktarır:

Hepsi, be-tahsis, Ayşe'nin, Yunanlıların kırdığı sol elini öptüler. Kurtuluş Harbi'nin âlemi olan bu el hepsinin kalbinde Kerbela ihtirası, şehadet humması uyandırmıştı. Her biri o eli öperken, Ayşe her birinin gözlerine, bir ay evvel annemin odasında İhsan'ı kalbinin gözüyle ilk gördüğü andaki gibi baktı. Yanaklarında aynı humret, gözlerinde aynı ateş ve ümit vardı (Adıvar 2007, s.58).

Düşman istilasından kurtulan Ayşe'nin bedeni, yaralı elini öpmek için sırayla erkeklerin kardeşlik yaptığı ya da bir akrabalık kurduğu figür olur. Burada düşmanın kaybettiği vatan sadece kadın olarak değil, Ayşe şahsında kadın olarak somutlaşır. Ve karşılığında Ayşe, bir kadından farklı davranır. Kıskanç anlatıcının (Peyami'nin) tahmin edeceği gibi Ayşe İhsan'a olan sevgisini kurtarmaz ama memleket için ölmeye hazır olan tüm erkekleri aynı ışıktaki görür, onlara sevgi ve lütuf yağdırır. Böylelikle Ayşe, kayıp vatanın simgesi olma sorumluluğunu üstlenir, kurtuluşu için erkeklere ateş açar. (Bu anlatıcının gizli çığıdır. S.40) “İzmir mücadelesinin mukaddes bir alameti” (Adıvar 2007, s.80) olarak nitelendirilen Ayşe'nin “ateşin gölgesinde köylü yemenisi altında yeşil gözleri çocuk gibi genç ve canlı idi. Birdenbire siyah gölgeler onun etrafına münkat ve minnettar toplandılar. Ah, sevgili ve ateşli İzmir! Seni Ayşe'de mi görüp ateşe gidiyoruz; yoksa Ayşe senin kızın olduğu için mi bizi yeşil İzmir'e kızıl kanlarımızı akıtarak sürüklüyor?” (Adıvar 2007, s.84) Ayşe, çatışmaların yaşandığı Anadolu'ya gitmek için İstanbul'dan çıkmayı başardığında, hemşire olarak hareket etmeye başlar ve anlatıcı, insanlarla olan yakınlığını şöyle anlatır:

Ayşe hemen kendi yükünü açtırdı; tentürdiyot, pamuk ve sargı çıkardı. Yarayı sardı. Tekrar hepsinin gözlerinde ibadete benzer bir muhabbetle etrafına toplandılar. Sonra hastayı bindirdik; yavaş yavaş ilerledik. Avlunun yanından geçerken herkes Ayşe'nin yüzüne bakıyordu... Her köyden geçtiğimiz zaman birkaçı köye gidiyor, cebinde yumurta, peynir ne bulursa Ayşe'ye getiriyorlardı (Adıvar 2007, s.82).

Burada ima edildiği gibi Ayşe, ölümlüler arasında yürüyen bir tanrıça olur ve çabalarının takdir edilmesini isteyenler, ona bir tanrıya adak adar gibi işlev gören bir şeyler verirler. “Ayşe kolları sıvalı girer, çıkar, ağaçlar arasından gelip, giden beli fişekli, arkaları tüfekli dolaşanlara ya ilaç ya da akıl vermekle meşguldür. Artık her şeylerini gelip ona soruyorlar, dertlerini ona anlatıyorlar” (Adıvar 2007, s.89). Hemşireliğinin yanı sıra, Ayşe askerlerin dertlerini dinler, onlara moral verir ve manevi destek olur. Çoğu zaman Ayşe, kendisine bağlanan İhsan'a aşık olabileceğine dair anlatıcının endişelerini ve Ayşe'nin kendi ilan ettiği davayı çürüten, doğaüstü bir karaktere bürünür: Onun tek davası memleketi İzmir'i geri almaktır. Bu amaçla, sadece askerlere ilham vermekle kalmayacak, kendisi de cepheye gidecek ve cepheye gitmesini engellemeye çalıştıklarında savaş ortamındaki katkı ve rolünü şöyle ifade eder:

Bana bak, Peyami, ben, en çok beni korumak isteyenlerden, rafta saklanacak bir nevi mahlûk gibi beni sakımanlardan nefret ederim. Ben, İzmir için ne tüfek atabilirim ne de İzmir'in düşmanlarını at üstünde kovalayabilirim. Fakat İzmir yolunda gömleksiz, tütünsüz, hatta ekmezsiz, kimsesiz ölenlerin hayatında biraz teselli olabilirim. Hastalıklarına bakırım, ölürlerken bir kardeş gibi gözlerini kaparım (Adıvar 2007, s.97-98).

Romanda birçok kişi tarafından İzmir'in kızı olarak anılan Ayşe, burada bir kez daha “İzmir yolunda olanların” hepsinin kardeşi olduğunu ve Peyami'nin korktuğu gibi birini diğerinden daha farklı görmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Halide Edib'in Ayşe'yi hem cinsel aşk hem de eşit derecede ilkel öldürme eylemi için fazlasıyla tanrısal olarak kurguladığı açıktır. Ayşe'nin bu ilahiliğine karşı koymak, Edib'in romanda sunduğu üçüncü kadın imajıdır. Orduya katılmak isteyen öksüz köy kızı Kezban, komutan İhsan'a tutulur ve tanıştıktan kısa bir süre sonra bunu açıkça ortaya koyar. Ayşe'yi hemen rakip olarak görür ve her şehirli kadından daha iyi ateş edebileceğini iddia eder. Kezban, diğer kadınların savaşta savaştığı gerçeğinden çok iyi haberdar. Ancak Kezban'ın cepheye gitme konusundaki ısrarı, anlatıcı (Peyami), onun içinde yaşamak zorunda olduğu koşulları öğrendiğinde başka bir renk alır:

Ağası gideli yengesi onu daha fazla işletiyor ve dövüyormuş, hatta el işi yapmasa karnı bile doymuyormuş. Kimsesi yokmuş. Babasını öldüren ve kendini aç, çıplak bırakan gâvurlarla artık o da dövüşmek istiyordu... İlk defa olarak Ayşe ile onun yüzündeki müşabeheti gördüm, aynı yeşil gözler ve kat'i çene. Ayşe'nin nadir çiçekler gibi garip bir kızılılıkla açılan büyük dudaklarına mukabil bunun küçük ve manasız bir çocuk ağzı var. Fakat hep o şimşek gibi karanlık daireleri içinde tehlike, ateş ve ihtirasla çakan yeşil ışıklar. Bu, Anadolu'nun gözleridir” (Adıvar 2007, s.117-118).

Kezban için, yeni bir ulus inşa etme idealine bağlı olduğu için savaşmak, açıkça daha acil ve içgüdüsel bir zorunluluk, babasının ölümünün intikamını ve bu durumun kendisini indirgelediği itaatın intikamını alabileceği bir araçtır. Kezban için cepheye gitmek, evinde kaldığı zaman yapmak zoruna kaldığı angaryadan kaçmasına fırsat sağlayacaktır. İstanbul'daki ayrıcalıklı kadınlar propaganda faaliyetleriyle meşgul olurken, cephe Kezban'a özgürlük alanı sağlamaktadır. İhsan, Kezban'ı geri çevirmek için ikna etmeye çalışsa da Kezban diretir: “Gitmicam, gitmicam! Tüfek atamam mı, elin şehirden karılar gelir de ben gelip bir iş tutamam mı, diyordu.” (Adıvar 2007, s.93) Peyami, Kezban'ın bu halini şöyle yorumlar: “Hakikat yeşil gözleri öyle genç bir ihtirasla tutuşuyordu ki, bu küçük mahlûkun herhangi bir ihtilalci gibi dövüşebileceğini kaniydim. İhsan onu sonra gelip alacaklarını, şimdi dönmesini tavsiye ettikçe o, coşuyor ve haykırıyordu: -Amanın anam, içim yanıyo, ben galaman, ben galaman.” (Adıvar 2007, s.93) İhsan'ın aksine direktiflerine rağmen Kezban, İzmir'e giden halk trenine biner ve fark edilince anlatıcıya şu itirafta bulunur: “O yiğit bir avrat, dedi. İki elim yanıma gelecek neyleyim, kahpe değil, emme kahpe gibi erleri birbirine gatiyo. Yiğit canlar uğruna telef olup gidiyo. O sarı oğlan, Mülazım Ahmet Rıfki neden öldü? Emme ben biliyom. Şehirli avrat gamından asıl Cumandan Bey' yanıyo. Tıpkı benim gibi” (Adıvar 2007, s.127). Kezban'ın itirafı cesurca görünse de Halide, sevginin kabulü ve ona göre davranmanın ordu için yıkıcı olduğu sonucuna bağlı olarak olay örgüsünü kurar. Kezban'a aşık olan bir asker, Kezban'ın komutana olan sevgisini anlar ve ardından rütbeleri bölerek haydutlara katılarak neredeyse komutanı öldürür ve İzmir manevrasını sona erdirir. İhsan, Peyami'ye, kendisinin böylesine melodramatik bir aşk karmaşasına karışabileceğini bilmemesi gereken Ayşe'ye bundan hiçbir şey bahsetmeyeceğine dair yemin ettirir.

Ancak İhsan'ın Ayşe'ye olan aşkını gizli tutma kararlılığı çok uzun sürmez ve “Ateşten Gömlek” kitabıyla aynı isimdeki bölümde İhsan kalbini Peyami'ye açar. Halide Edib, İhsan'ın taşıdığı yükün diğerlerinden daha fazla olduğunu ima eder.

Sözün kısası, senin gibi, herkes gibi ben de Ayşe sıtmasına tutuldum, fakat ötekiler gibi ben sadece sırtımı ateş kamçısının darbesine verip İzmir'e doğru yürümedim; herkes İzmir'e doğru giderken ben Ayşe'ye doğru gittim. Ta ilk günlerde rıhtımda onun yeşil gözlerini, kırmızı dudaklarını gördüğüm an bu cihanın zehirleri kanıma, damarlarıma geçti. Ben kadını yakından görmüş bir insanım; fakat bu defa bu, kadın sıtmasından, aşktan başka bir şeye, bir tauna, bir felakete benziyordu... Bütün arzum onun arkasından koştukça insandan uzaklaşan yüzüne yaklaşmak, gözlerinin, dudaklarının arkasındaki o harikulade şeyi (ölüm mü, hayat mı bilmiyorum) almak. Ayşe'nin gözleri, dudakları ne ifade ederse, onun ben en muti esiri oldum.

Bir serap gibi dokunulmayan bu kadına temas etmek için hayatta vermeyeceğim, yapmayacağım bir şey, kat etmeyeceğim bir mesafe yoktu (Adıvar 2007, s.169).

Burada da görebileceğimiz gibi, cinsel ve ilahi aşk imgeleri, savaş imgeleri ile karıştırılarak İhsan'ın yaşadığı duygunun gücünü yansıtmaktadır. İhsan, dünyada önemsedığı her şeyi Ayşe'nin imajına yansıtır ve Peyami'ye onu alana kadar rahat etmeyeceğini söyler. Bu, bir kadın olarak vatan imgesinin başarısıdır. İhsan, Ayşe'yi vatanla aynı pedastala oturtmakla kalmıyor, aynı zamanda, evlenmiş ve de anne olmuş olmasına rağmen manevi ve saf bir varlık olarak Ayşe'yi yeniden temsil edecek Peyami için, Ayşe'nin hikâyesini yeniden oluşturmaktadır. İhsan, Ayşe'nin evliliğiyle ilgili anlattıklarından şunu çıkarır:

İzmir'in yeşil kırlarında bir kır çiçeği gibi büyüyen çocukluğunu biliyordum. Atlarını, buzağılarını, hatta kuzularını bile ayrı ayrı hatırlardı. Sonra izdivacından bahsetti. Öyle sakin bir bahsedışı vardı ki... Kendi telaffuz etmeden bu kadar şükranla, muhabbetle hatırladığı belki kendi için ölen Mukbil Bey'in silik yüzü Ayşe'de aşk uyandırmamış olduğunu anlıyordum. O köylerde kollarımın arasında sıkıttığım kızlardan daha bakir, daha dudakları busenin yıldırım raşesini duymamıştı. Onun hakiki sahibi ben olacak, ihtirasımın, cennetimin bütün hummasını ona telkin edecektim (Adıvar 2007, s.174).

Bu, İhsan'ın Ayşe'nin evliliğinin önemini küçümseme ve İzmir'i Ayşe'nin kutsal sevgilisi olarak görme girişimidir. İzmir'i sevgiyle ve ayrıntıyla anlatırken, kocasından bahsederken pek etkilenmiyor. Burada, kızlarına, oğullarına genel olarak rızık sağlayan aile gücünü temsil eden anavatan fikri bir kez daha vurgulanmaktadır. Ayşe'nin kendini İzmir'in kızı gibi hissettiği ve bir aidiyet duygusu yaratarak bu her şeyi veren idil fikrini aktardığı açıktır. Peyami'yle birlikte, halkı kendi memleketine sahip çıkabilmesi için yeni kuracakları ordunun hayalini kuran İhsan, memleket hülyasını şöyle anlatır:

Yalnız İzmir'i almak yetmez. Memleketi temizlemek lazım. Anadolu ordusu İzmir'den sonra öyle bir harp açacak ki... Köhne şeyleri, karanlık şeyleri, halkı sefil ve esir eden şeyleri hep temizleyecek ve yıkacak... Hemşire Ayşe ile biz bunları daima konuşurduk. O bana İzmir'in ne mamur, ne mesut olduğunu hep anlattı. Biz Yunan'ı çıkardıktan sonra biz, evet ordu, Anadolu'yu baştanbaşa mamur ve mesut edeceğiz. Artık İstanbul'a hiç dönmeyeceğiz (Adıvar 2007, s.121).

Sevgili İzmir'ini ona geri verecek kişi olarak İhsan, Ayşe'nin vatan sevgisini miras alan kişi olmak istiyor. Kocasından bir oğlu olmasına rağmen, İhsan'ın onu daha önce cinsel aşkı yaşamamış bir kadın gibi resmetmesi elbette çok önemlidir. Nitekim İhsan'ın Ayşe'nin bir gün İzmir'e girme hayaline verdiği tepkiyi tanımlama şekli, cinsel bir uyanıştan, hatta karşılıklı aşklarının tamamlanmasından başka bir şey değildir ("İzmir'e girme" fikriyle mümkün olmuştur):

Bir akşam onunla, İzmir'e ineceğimiz günü konuştuk. Ben de artık konuşabiliyor ve o kadar çabuk yorulmuyordum. İzmir'in sokaklarında boru çalarak ilk yürüyecek Türk firkasını tahayyül ediyorduk. İzmir'de ilk Akdeniz'i görecek, kırmızı bayrağı sahilde Türk kanları akan rıhtımda dolaştıracak kıtayı yâd ettik. O zaman Ayşe birdenbire ayağa kalktı, kısılmış lambanın zayıf ziyasına rağmen gözlerindeki ateşi, vecd ile açılan kırmızı dudaklarının titreyişini, bütün vücudunun, bütün ruhunun uyanışını gördüm (Adıvar 2007, s.174-75).

Ayşe'nin vatan aşkını, mecazi aşka dayanan metaforlarla resmeden İhsan, Ayşe'nin İzmir tutkusu karşısında büyülenmiştir: "aşkının ilk busesini dudaklarından alan bir ateşin kadın gibi canlanmıştı. O arzın en iptidai mahlûkatından daha derin bir aşk ve ihtiras taşıyor, onun İzmir hülyası onu, tarihin en muhteris kadınından fazla sarsıyordu. Hiçbir busenin sadmesi beni Ayşe'nin İzmir'in yeşil hayaliyle sarsılması kadar sarstığını bilmiyorum" (Adıvar 2007, s.175). Davasını her şeyden üstün tutan Ayşe, kendisini davasından da çok seven İhsan'a şart koşmuştu. "İhsan, dedi, İzmir'e girdikten ve Akdeniz'in kıyılarında yeşil İzmir için akan kanları tesit ettikten sonra istediğin zaman seninle evlenirim. O ana kadar yemin et, kalbinin bütün ateşi sade İzmir'e gitmek için yanacak..." (Adıvar 2007, s.176) Ayşe ve İhsan arasındaki olası bir aşk ihtimaline karşı birtakım endişe ve şüphelerin etkisiyle Peyami kurgular: "O, İhsan'a İzmir'e girerse evleneceğini söylemişti. Yoksa İhsan'ı sevmemişti. Ben biliyorum. O kimseyi sevmemişti. Yalnız İzmir'e girecek adamı sevecekti." (Adıvar 2007, s.214) Mecazi aşk, Ayşe'nin vatan ve millet sevdasının önüne geçemez. Ayşe'nin şartlı evlilik teklifi İhsan'ın kalbini

tamamen İzmir'e yönelmek ve millî dava ateşini fitillemek içindir. Peyami, Ayşe'nin davasına o kadar inanmıştır ki Ayşe'nin İhsan'ı şahsen sevebilme ihtimali neredeyse yok gibidir.

Ateşten Gömlek'te bir ulusun yeniden var oluş mücadelesini aşk ve dava ikilemi içerisinde irdeleyen romancı hem toplumsal hem ulusal hem de bireysel özgürlük mücadelesini, ateşten gömlek benzetmesiyle daha da somut bir hale getirmiştir. Kişisel tercih ve duyguların önüne geçen millî dava uğrunda verilen fedakârlıklar söz konusu olduğunda, kadınların rolü en az erkeklerinki kadar büyüktür. Vatani yüceltme yolunda kadınlar tarafından verilen fedakârlıklar ve ulusal savaşım onları canları pahasına da olsa mecazi aşkın ötesine götürür ve yüceltir. En sonunda Ayşe ve İhsan cephede ölürlere ve yan yana gömülürler. İzmir'de kahramanca savaşırken kendilerini feda eden Ayşe ve İhsan için Peyami şu yorumu yapar: "İşte birbirinizi aldınız. İzmir'e girdiniz!" (Adıvar 2007, s.213) Kadın figürler, ulusal kurtuluş pahasına aşklarını, hatta hayatlarını feda ederler. *Ateşten Gömlek*'te Ayşe'ye duyulan aşk, vatana duyulan aşkla iç içe geçmiştir. Ayşe, kurtarılacak vatanın ikonu haline dönüşür. Halide Edib, kurtuluş savaşını işleyen romanında aşk ve ulus kavramını birbiriyle yer değiştirebilen iki öge olarak kullanır.

Ordunun haricinde hiçbir kuvvete inanmayan ben, ihtilalin icabatı diye çeteler idare ettiğim zaman hep Ayşe'yi düşündüm. Memleketi baştanbaşa yiyen isyanları hala titreyerek hatırladığım bir şiddetle bastırırken, asi köyleri yakar, asi insanları asarken Ayşe'nin gözlerindeki yeşil ışıkların aydınlattığı İzmir yolunu açıyordum. Bütün bu dehşeti telkin eden aynı kadının bana merhametin, rikkatin en ince tecellilerini de telkin ettiğini hissettim. Bambaşka bir adam, Ayşe'nin yeniden yoğurduğu, şekil verdiği bir adam olmuştum (Adıvar 2007, s.170).

İhsan, Ayşe'yi bu haliyle gördükten ve bir şekilde Ayşe'nin memleketinin düşmanın elinden kurtulmasını hayal ederek aşklarını doyurduktan sonra, İzmir'e giren adamdan hiçbir şeyi inkâr edemeyeceğini söyleyerek, reddettiği kendisiyle evlenmesini isteme cesareti bulur. Ama yaşadıklarından sonra bu evlilik Ayşe için imkânsız hale gelir. Sonra İhsan onu zorla öptüğünde, İhsan'ın hem gücü hem de içinde bulunduğu ruh hali karşısında şaşırır ve İzmir'e girince onunla evlenmeyi kabul eder. Ancak evlilik vaadinden sonra bile İhsan'a özel bir şefkat göstermez ve vaktini yetimlere ve yaralılara ayırmaya devam eder. Fakat İhsan bin bir zorluk ve meşakkatle kazanılmış kutsal vatanla özdeşleşen Ayşe'ye olan derin hislerini bir puta taparcasına anlatır:

Onu nasıl ve ne derin sevdim. Çocukken bir kitapta resmini görmüştüm. Hindistan'da taştan Buda heykelini dini bir günde gezdirirlerken Hintliler onun taş tekerlekleri altına uzanıyor, orada dini bir vecd içinde ezilip ölüyorlardı. Ben de orada, merhametin, kuvvetin ve bütün mustarip vatanımın bir timsali gibi orada ateş ve kan içinde bizim olan kadının ayaklarının altına yatmak ve ezilmek istedim (Adıvar 2007, s.190-91).

Nitekim İhsan'ın Ayşe'ye olan sevgisi, onu bir ilah olarak tanımlamasıyla sonuçlanır ve bu tanrının istediği armağanlar, sevgilisi İzmir'in kapılarının açılmasıdır. Ancak Ayşe, İzmir kapılarına ulaşmadan önce, geçen seferki kadar sinirli olmadığına, İhsan'a onunla evlenmeyeceğini, ancak kendi hesabına İzmir'e girmek istemesi gerektiğini söyleme fırsatı bulur. Sonunda İzmir'in kapılarını açan son savaşta ikisi de ölür ve ölümlerinin yasını tutmak anlatıcıya bırakılır. Romanın son sürprizi, Halide Edib'in Peyami'nin hastanedeki ölümünü bize bildirdiği bir son söz olarak en sonunda gelir. Doktorlar, onun berrak anlarında mırıldandığı isimleri kontrol eder ve ağzında gevelediği karakterlerin hiçbir kaydını bulamazlar. Bu bir hata olarak okunabilir ama Peyami'nin anlattığı kadın ve erkeklerin, canlı detaylara rağmen, bu insanları ve hikâyeleri Ayşeler ve İhsanlar havuzundan inşa eden bir zihnin kurgusu olabileceği gibi bir işaret olarak da okunabilir. Bireysel hikâyeleri önemli değil, ortak çabaları, yani yazarın endişesi millettir. Kahraman olarak İhsan ve kahraman olarak Ayşe, Anderson'un anlattığı gibi ulus inşası projesinde rollerini yerine getirirler.

Ayşe ve İhsan, romanın açılışındaki duygulara uygun olarak, daha sonra bu çetin ya da alev gömleğinin somut bir örneği olur. Ayşe ise romanda tasvir edilen tüm kadınların idealinin temsilcisidir. O, vatanseverliğiyle, sık İstanbul salonlarının Salima'sının antitezidir ve maneviyatıyla, kendisinin de yaptığı gibi bir birleştirici olmaktan ziyade saflarda uyumsuzluğa neden olan tutkulu genç kadın Kezban'ın antitezidir. Ayşe, erkeklerin kendisine duyduğu sevginin bedensel yönlerini görmezden gelir ve inkârında bu aşkı vatan sevgisine dönüştürür, bu adamların çabalarını memleketi İzmir'i düşmandan kurtarma projesine kanalize eder. Bu dönüşüm aynı zamanda Halide Edib'in kullandığı metafor ağında

da kendini göstererek, yüksek bir ideale ait olma deneyiminin ve kendini kadına layık olduğunu kanıtlayarak deneyiminin genellikle aynı terimlerle ifade edildiği konusunda bizi uyarır. Halide Edib, milletin kurucu annesi olarak nitelendirilebilmesi için kişinin konuşma ile sessizlik, eylem ve sabır, tutku ve maneviyat arasında ince bir denge kurması gerektiğini öne sürmüştür.

Yirminci yüzyılın başlarında Türk milletinin ulus devlet olma mücadelesini gerçekçi bir anlatımla resmeden *Ateşten Gömlek*'te, Halide Edib Adıvar aslında vatan toprağıyla özdeşleşen kadının milliyetçiliğinin erkeğin milliyetçiliğinin arkasındaki temel dayanak ve motivasyon kaynağı olduğunu göstermeye çalışmıştır. Hemşire, hastabakıcı, asker gibi çeşitli rollerle ulus inşa sürecine büyük katkı sağlayan kadının milliyetçiliği sembolik olmaktan öteye geçip en az erkekler kadar vatanın temsilcisi olma özelliğini kazanmıştır. Erkek egemen milliyetçi yazına kadının sesini getirmiş olan Halide Edib, milliyetçiliğin sadece erkeklere münhasır bir şey olmadığını, kadının da millî mücadelede aktif olarak rol alabileceğini kanıtlamıştır. Aşk ve dava ikilemi içerisinde gitgeller yaşayan İhsanlar, Peyamiler gibi milliyetçi erkeklerin perspektifinden Ayşelerin, Kezbanların millî davaya olan sarsılmayan inançları etkileyicidir. Kolonyal güçlerin karşısında bile dimdik durabilen, eğilip bükülmeyen, irade ve duruşları, milliyetçi kurgulardaki erkek egemen cinsiyetçi söylemleri de dize getirmiş, kadının milliyetçi sesini duyurmuş ve kendilerini milliyetçi söylemde kabul ettirmişlerdir. Ulus-inşa sürecinde kendi cinsiyetlerinin de ötesine giderek, erkeklerin de rollerini benimseyerek vatan toprağıyla tam anlamıyla bütünleşmişler, erkekleştirilmiş yazına bir nevi başkaldırmışlardır.

SONUÇ

Halide Edib, Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşum sürecinde hem vizyon sahibi hem de aktivist olarak “yeni bir millet” ve “yeni bir kadın” profilinin yapılandırılmasında önemli rol oynamıştır. Kadınları ulus kurucu olarak yücelten Halide Edib, kadınların ev içindeki kısıtlı rolünün, toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki katıksız ayrımı yıkararak siyasete aktif katılımları yoluyla genişletildiğini göstermiştir. Halide Edib, Batılılaşma hareketine toplumsal uyumun, ancak “kadının” eğitiminin teşvik edildiği kültürel ve siyasal yaşama kadın ve erkeğin eşit katılımı ve “anadile” tutunmasıyla mümkün olduğunu savunmuştur. Edib, dil ve ulusal kimlik arasındaki yakın ilişkiye ve kadınların sosyal hayata aktif katılımına ve toplumdaki statülerinin yükselmesine büyük önem vermiştir çünkü bu sadece 'kayıp cinsiyetin' ataerkil sistemle özdeşleşmesi açısından değil, aynı zamanda daha liberal ve demokratik bir sosyal düzenin önemli bir göstergesi olduğu için de önemliydi. Bu çalışma aynı zamanda Halide Edib'in dünya çapındaki tüm sömürge karşıtı milliyetçilikler lehine İngiliz emperyalizmine karşı benimsediği eleştirel tavrı da ortaya koymuştur.

Halide Edib'in milliyetçilik anlayışı liberal hümanizme ve manevi ve maddi değerler arasındaki denge fikrine dayanmaktadır. Aşırı milliyetçilik hareketlerinin insanlığın, barışın ve medeniyetlerin sonunu hazırladığı için tehlikeli olduğuna inanmıştır. Feminist oryantalizmin ve Batı feminizminin sömürge ve emperyalist projelerle suç ortaklığını bilen Halide Edib, Batı değerlerini olduğu gibi benimsemeye veya taklit etmeye karşıydı. Batılılaşmayı yeni medeniyet içerisinde toplumsal bir dönüşüm biçimi olarak kabul etmeden önce “batılı” olmanın anlamını sorgulamayı önermiştir. Türk milleti ve toplumu, toplumsal cinsiyet ayrımı yapmadan işbirliği içerisinde çalışırsa, ulusal bağımsızlık mücadelesinde kendine güvenen bireyleri ile şiddeti, bağnazlığı ve işlevsiz eğitim sistemini aşabileceğini düşünüyordu. Yeni ulus ve yeni medeniyet anlayışını sosyal yönden aktif kadınlarla desteklemiştir. Ona göre yeni ulus, ancak geçmişini inkâr etmezse ve aynı zamanda değişime açık olursa hayatta kalabilirdi. Örneğin, Adıvar'ın *Maske ve Ruh*'u, hem Adıvar'ın savaş karşıtı tavrını hem de bireysellik ve bireysel özgürlük fikrine verdiği desteği yansıtmaktadır. Adıvar, manevi ve maddi değerlerin uyum içinde birleşmesinin medeniyetlerin gelişmesi için temel olduğunu düşünmüştür. Toplumun dönüşümü için reform hareketlerinde biçimciliği ve taklidi eleştirmiştir. Liberal hümanizm ilkesinden yola çıkarak, maddi ve manevi değerleri arasında dengeli bir düzene sahip, bireylerine haklar, görüş bildirme ve ulusal bağımsızlık açısından daha fazla özgürlük vaat eden eşitlikçi bir toplumda insanların yaşam standartlarının yükseltilmesi için sosyal reformları desteklemiştir.

Ülkesinin kurtuluşunda farklı şekillerde öncü rol oynayan Halide Edib, siyasi olmaktan çok kültürel milliyetçiliğin müjdecisiydi. Yazar, kadın cinsiyetiyle ilgili toplumsal rolleri ve kalıpları yıkararak ulusal savaş tarihine hem maddi hem de manevi anlamda katkıda bulunmuştur. Adıvar, milleti ve kişisel duyguları arasındaki ikilemini kurgusal karakterlerine yansıtırken, yeni milleti “anne” rolü üzerinden

tahakkümsüz bir cumhuriyet olarak tasavvur etmiştir. İdealizmi, aşkı, fedakârlığı ve millî göreve bağlılığı sorgulamıştır. (Daha önce erkeklerle özdeşleştirilen) millet için ölme görevini erkeklerden alır ve bu kutsal görevi yeni ulusun sembolü olarak kadınlara verir. Kadınlar, kamusal ve siyasi hayata cinsiyetsiz veya kadınlıklarından yoksun olarak kabul edilir. Kadınlar ayrıca ulusal duyguları veya görevleri paylaşma konusunda da erkeklerle aynı haklara sahiptir. Adıvar, ülkenin kurtuluşunun Millî Kurtuluş Savaşı'nda mücadele kadın ve erkeklerin uyumlu bir şekilde hareket etmelerine bağlı olduğunu ima ederek, ülke sevgisi uğruna mecazi aşkın feda edilmesi gerektiği fikrini aşılmiştir. Adıvar'a göre yeni Türk milletinin doğuşu, cinsiyet, ırk ve statüden bağımsız olarak ulus inşa sürecine herkesin özel katılımıyla mümkün olmuştur. Adıvar, cinsiyetler arasındaki keskin ayrılıkları yumuşatarak, erkeğin gücünün önemi kadar, kadının da ulusal mücadeleye olan katkısının önemini vurgulamıştır. Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* adlı romanı, millî değerleri, millî dili koruyarak ulusal bağımsızlığı geri kazanma gayretini tüm gerçekliğiyle resmetmektedir.

Bu çalışmada, yeni Türk ulus-devletinin oluşum sürecinde feminist ve milliyetçi bir yazar olarak Halide Edib'in oynadığı roller değerlendirildiğinde ortaya çıkan Türk millî bilincini yeniden tanımlamaya çalıştım. Ulusal kültürün önemini vurgulanması ile milliyetçi hareketlerin merkezi bir parçası olduğu için Türkiye'de kadının statüsünün iyileştirilmesi arasında bir paralellik vardı. Kültürel geçmişle hesaplaşması ve kültürel gelenekleriyle ilişki kurması, Adıvar'ın ulusal fikirlerini yeniden kavramsallaştırmasını sağlamıştır. Türk milleti ve toplumsal cinsiyet üzerine düşünceleriyle, ülkesi içinde ve dışında tarihi ve edebi araştırmalarda hem egemen millet fikrini sorgulamış hem de Türk tarihi, toplumsal cinsiyet ve kültürel miras üzerine yeni perspektifler sunmuştur.

Bilgilendirme / Acknowledgement:

Yazar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadır:

- 1- Bu çalışmada emeği geçen Prof. Hürriyet Özden Sözalın ile Dr. Nagihan Haliloğlu'na minnet ve teşekkürlerimi sunarım.
- 2- Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur. Çalışmada doküman analizi yapılmıştır.
- 3- Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

KAYNAKÇA

- Anderson, B. (1991). *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.
- Delaney, C. (1995). Father state, motherland, and the birth of modern Turkey. (Yanagisako S. and Delaney C. eds.). *Naturalizing power: essays in feminist cultural analysis* içinde. 177-199. New York, London: Routledge Press.
- Adıvar, H. E. (2007). *Ateşten Gömlek*. İstanbul: Can Yayınları.
- Adıvar, H. E. (1968). *Kenan cobanları-maske ve Ruh*. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Grosby, S. (2005). *Nationalism: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Hunt, L. (1992). *The family romance of the French Revolution*. London: Routledge.
- Mosse, G. L. (1985). *Nationalism and sexuality: Respectability and abnormal sexuality in modern Europe*. New York: Howard Fertig.
- Najmabadi, A. (2009). Sevgili ve ana olarak erotik vatan: sevmek, sahiplenmek, korunmak. (A. G. Altınay, Der.). *Vatan millet kadınlar* içinde. 129-167. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özyürek, E. (2006). *Nostalgia for the modern: State secularism and everyday politics in Turkey*. Duke: Duke University Press.
- Pateman, C. (1988). The fraternal social contract. (ed. J. Keane). *Civil society and the state* içinde. 101-27. London: Verso.